

Overgangen fra romersk til germansk jernalder

Kriterierne for en periodeinddeling af jernalderen samt en vurdering af forholdet mellem periodeovergange, kronologi og kulturhistorie

Af Stig Jensen

1. Overgangen fra romersk til germansk jernalder – forskningshistorik

Da O. Montelius i slutningen af forrige århundrede opstillede den nordiske jernalders kronologi, blev den indelt i 8 perioder (Montelius 1896-1900). Inddelingen bygger på regelmæssigt fordelte årstal. Periode V udgør »den romerska äldra jernalders senare del, 200-400 e. Kr.« og periode VI »folkevandringstidens förra del, 400-600 e. Kr.« O. Montelius' perioder defineres således ved et bestemt spand af år og ikke ved en ledetype, som vi f.eks. kender det for dolktid, hvor den første flintdolk angiver denne periodes begyndelse.

I 1937 udskilte J. E. Forssander to stilarter fra ældre germansk jernalder, idet han ud fra to skånske depotfund opstillede Sösdalastilen og Sjörupstilen. Sösdalastilen har interesse i denne sammenhæng, da den senere har været anvendt ved definitioner af ældre germansk jernalders begyndelse (se f.eks. Norling-Christensen 1949; Voss 1954; Hansen 1969; Magnus 1975). J. E. Forssander afleder Sösdalastilens elementer – især dyrehovederne – fra de senromerske karvsnitbronzer (1937, 215). Sösdalastilen placerer J. E. Forssander kronologisk i tiden omkring 400 på grundlag af sammenligninger med det berømte fund fra Untersiebenbrunn i Østrig, som man mener er kommet i jorden omkring 375 og et vestrussisk fund, som indeholder en Constantiusmønt (337-361) (1937, 241).

Det blev H. Norling-Christensen, der i 1949 som den første i en større artikel forsøgte at fastlægge germansk jernalders begyndelse ved hjælp af en ledetype, nemlig Sösdalastilen. H. Norling-Christensen mener ikke, som J. E. Forssander, at Sösdalastilen er afledt af senromerske karvsnitbronzer, men derimod af den provincialromerske dyreornamentik, som hører hjemme i tiden lige forud herfor. Foruden de to fund J. E. Forssander anvender til datering af Sösdalastilen, inddrager H. Norling-Christensen yderligere to mellemeuropæiske gravfund med Sösdalastil-elementer (1949,4). Det drejer sig om grav 6 fra Mayen syd for Bonn, der indeholder en mønt fra Gratian (367-383) og en grav ved Weinsheim sydvest for Mainz, som rummede et senromersk glaskar af en type, der i ét tilfælde er fundet sammen med en mønt fra Konstantin II (337-340) og i et andet tilfælde med en kejser Valens mønt (364-378). H. Norling-Christensen daterer derfor Sösdalastilen til hovedsagelig at ligge indenfor anden halvdel af 4. årh. e. Kr., og dermed germansk jernalders begyndelse til omkring 350 e.Kr.

I 1954 publicerede O. Voss Høstentorp-skattefundet. Indledningskapitlet bringer en oversigt over stiludviklingen i tidlig germansk jernalder og mulighederne for dens absolutte datering. Dette gengives i kortere form året efter i Stavanger Museum Årbok 1955. O. Voss udskiller en gruppe stempelornamente-

rede sølvblikfibre uden profilsete dyrehoveder, som han placerer i yngre romersk jernalder. Søvblikfibre med profilsete dyrehoveder hører derimod til Sösdalastilen (Voss 1954, 173). Til den absolutte datering af Sösdalastilen anvender O. Voss de samme gravfund som H. Norling-Christensen, men da ingen af disse grave indeholder Sösdalaelementet profilsete dyrehoveder, daterer O. Voss Sösdalastilen på skandinavisk område til tiden omkring 400 e. Kr. (1954, 173 f.).

I publikationen af Haraldstedgravpladsen i 1956 inddrager H. Norling-Christensen et nyt materiale i diskussionen om fastlæggelsen af germansk jernalders begyndelse. Det sker ved udskillelsen af en gruppe grave, som ved deres indhold af benkamme, fibre og keramik adskiller sig fra yngre romersk jernalders grave. Som grundlag for denne udskillelse anvender H. Norling-Christensen Lærkefeldgraven, der ved sit højhalsede lerkar tidsmæssigt knyttes til den norske grav fra Veien, som hører hjemme i tidlig germansk jernalder (1949, 7 samt p. III og IV). Da Haraldstedgravene gennem deres kamformer kan knyttes til Lærkefeldgraven, placerer H. Norling-Christensen også disse grave i tidlig germansk jernalder (1956, 43 ff.).

I 1969 blev problemet omkring germansk jernalders begyndelse igen belyst i en større artikel. Det var U. Lund Hansen, der i forsøget på at placere sølvblikfibre nøjere i forhold til ældre germansk jernalder tog Sösdalastilen op til ny behandling. Hun påviser, at flere af de anvendte stempeltyper findes på genstande fra både yngre romersk og ældre germansk jernalder, men at der sker en markant forøgelse af stempeltypene ved overgangen til ældre germansk jernalder. Som følge heraf bliver stempelornamentikken i ældre germanertid betydelig mere kompliceret. Desuden påviser hun, at der er en udpræget sammenhæng mellem anvendelsen af profilsete dyrehoveder og den

mere komplicerede stempelornamentik. Hun mener derfor – for det skandinaviske område – at kunne placere en periodegrænse mellem genstande med en enkel stempelornamentik og genstande med profilsete dyrehoveder og kompliceret stempelornamentik. Denne periodegrænse markeres yderligere af henholdsvis Nydamfiblen og den korsformede fibel, idet Nydamfiblen aldrig ledsages af genstande med kompliceret stempelornamentik og profilsete dyrehoveder, hvorimod den korsformede fibel i nogle tilfælde ledsages af sådanne genstande (Hansen 1969, 96 f.).

Der er altså uenighed mellem på den ene side H. Norling-Christensen og på den anden side O. Voss og U. Lund Hansen om, hvor man skal placere overgangen mellem romersk og germansk jernalder. De anvender dog alle Sösdalastilen i deres definition af tidlig germansk jernalder. Lad os i det følgende anvende U. Lund Hansen og H. Norling-Christensen som repræsentanter for de to opfattelser.

U. Lund Hansen dokumenterer, at der, for det skandinaviske område, er sammenhæng mellem anvendelsen af profilsete dyrehoveder og kompliceret stempelornamentik (hendes definition af Sösdalastilen), samt at genstande med denne ornamentik tidsmæssigt knytter sig til den korsformede fibel. Hun indrømmer (1969, 98), at der i Mellem-, Vest- og Nordeuropa kendes både stempelornamentik og profilsete hestehoveder før 5. årh. e. Kr. (endog kombineret), men modsiger alligevel ikke O. Voss' datering af Sösdalastilens begyndelse til omkring 400. Angående H. Norling-Christensens datering af Sösdalastilen til anden halvdel af 4. årh. skriver hun (1969, 94), at dette nok skyldes, at H. Norling-Christensen ikke trækker grænsen mellem yngre romersk jernalders stempelornamentik og Sösdalaornamentikken samme sted som

O. Voss. Dette er nok en forenklet fremstilling af uoverensstemmelserne.

For H. Norling-Christensen er Lærkenfeldgraven det danske nøglefund for den tidsmæssige placering af tidlig germansk jernalder – hans Sösdalatrín (1). Graven indeholder bl.a. et senromersk glasdrkkehorn, en benkam og et højhalset lerkar. Ved hjælp af sidstnævnte jævnfører H. Norling-Christensen Lærkenfeldgraven med den norske grav fra Veien, da denne indeholder et lignende lerkar. Graven fra Veien indeholder desuden bl.a. to skedebeslag med stempelornamentik og profilsete dyrehoveder, samt en tidlig korsformet fibel (Keyser 1836-37). Lærkenfeldgraven kan således via graven fra Veien knyttes til Sösdalatrínn. Det samme mener han Haraldstedgravene kan, da disse indeholder benkamme af en type som den i Lærkenfeldgraven. På denne måde knyttes gravpladsens Haraldstedfibler – og ved hjælp af disse Nydamfiblerne og blikfiblerne – til Sösdalatrínn (Norling-Christensen 1956, 43 ff). Herved får H. Norling-Christensen et velrepræsenteret Sösdalatrín, der omfatter en stor oldsagsgruppe, som f.eks. indeholder de korsformede fibler, Nydamfiblerne, Haraldstedfiblerne, højhalsede lerkar o.s.v.

Når H. Norling-Christensen og O. Voss daterer Sösdalastilen til henholdsvis anden halvdel af 4. årh. og til tiden omkring 400, skyldes det ikke blot et forskelligt syn på Sösdalastilens indhold af elementer. Det skyldes i lige så høj grad, at H. Norling-Christensen ved en hård udnyttelse af krydsfund – med udgangspunkt i Lærkenfeldgraven – sidestiller den korsformede fibel og den fuldt udviklede Sösdalastil med horisonten omkring Nydamfiblen, samt at han ved en lige så hård udnyttelse af senromerske importfund daterer denne gruppe grave til sidste halvdel af 4. årh. og tiden omkring 400. (2).

2. *Generel diskussion vedrørende periodeovergange*

Af ovenstående meget kortfattede historik angående behandlingen af overgangen mellem romersk og germansk jernalder fremgår det, at der råder en del uenighed på dette område. Før det kan tages stilling til problemet, må der dog føres en generel diskussion vedrørende periodeovergange. Der lægges her særlig vægt på problemer i forbindelse med periodeovergange i jernalderen.

Alle arkæologer synes at være enige om, at en inddeling af det arkæologiske materiale i perioder er en praktisk og nødvendig ting. Langt de fleste arkæologer er også enige i, at denne ordning af materialet er et middel for at kunne anvende det i den videre forskning af de forhistoriske samfund. Oprettelsen af perioder og periodesystemer betragtes således som et middel og ikke et mål i sig selv. Denne almene opfattelse stiller ét vigtigt krav til enhver periodeinddeling: *Den skal være anvendelig*. Men hvad forstår man ved en anvendelig periodeinddeling, og hvad skal den anvendes til?

Den faste periodeinddeling

I sit arbejde om relativ datering fra 1974 skriver B. Gräslund (1974, 68): »All periodindeling är relativ i den bemärkelsen att den är ett instrument som måste regleras efter ändemålet«. Han mener åbenbart at periodeindelingen bør tillempes skiftende problemstillinger. Dette er jeg imidlertid uenig i. Hvis man ikke råder over et fast periodesystem, men ændrer perioderne efter hvilke problemstillinger, der søges løst, vil resultater fra forskellige undersøgelser været yderst vanskelige at synkronisere. Sådanne vanskeligheder undgås, når man anvender den faste periodeinddeling. Den faste periodeinddeling forhindrer imidlertid ikke, at man kan anvende kronologiske inddelinger, som foreslået af B. Gräslund, når blot det sker på et

lavere niveau – altså indenfor og i forhold til det faste periodesystem.

Der kan således arbejdes med kronologiske inddelinger på to niveauer – et overordnet fast periodesystem, og tidsenheder, der indrettes med henblik på løsninger af forskellige problemstillinger, men knyttes til det faste system.

I det følgende opstilles nogle punkter, der anses for afgørende for anvendeligheden af et fast periodesystem.

1) Perioder skal ved klare definitioner være adskilt fra hinanden.

2) De oldsager eller elementer, der definerer en periode, skal have kontakt til et bredt arkæologisk materiale i det område, periodesystemet anvendes i.

3) De oldsager eller elementer, der definerer en periode, skal være udbredt i et større geografisk område.

4) Perioder skal ikke defineres ved hjælp af import-sager, men ved hjælp af hjemlige produkter.

5) De oldsager eller elementer, der anvendes til at definere en periode, skal kunne bringes i kontakt med – og herved synkroniseres med de øvrige europæiske kronologisystemer, ligesom de skal kunne dateres absolut.

6) Perioder må ikke defineres ved hjælp af stilarter.

7) Periodeovergange bør kunne belyses ud fra en gravplads eller boplads (helst begge dele), hvor der er kontinuitet omkring denne periodeovergang.

8) Hvor intet andet taler imod, bør man placere periodeovergange, hvor det er mest praktisk i forhold til det arkæologiske materiale, f.eks. hvor flere oldsagstyper synes at blive udskiftet samtidigt.

Baggrunden for de ovenstående 8 punkter er ønsket om at gøre periodesystemet anvendeligt. Mange af punkterne synes nok selvindlysende, men de vil allige-

vel blive gennemgået, idet mange arkæologer synes at have svært ved at erkende, at kronologiske undersøgelser kun er ét af hjælpemidlerne i arbejdet med forståelsen af de forhistoriske samfund og ikke et mål i sig selv. Der synes således at være foretaget en del kronologiske analyser, hvor resultaternes anvendelighed kun i ringe grad er taget i betragtning.

Ad. 1: Det foreslås at anvende M. P. Malmers krav til definition af en periode (1963, 37): En periodes begyndelse defineres ved fremkomsten af en ny oldsagstype eller et nyt element, og afsluttes, når den oldsagstype eller det element, der definerer næste periodes start, dukker op. Kan det ordnes således, at de periodedefinerende typer eller elementer tilhører én og samme typologiske serie, så har periodesystemet vundet i værdi.

Vi kommer hermed til at operere med to termer: Periodedefinerende typer og ledetyper (se fig. 1). *Periodedefinerende typer* definerer ved deres fremkomst starten på en ny periode. Der findes således kun én periodedefinerende type for hver periode. Fremkomsten af periodedefinerende typer udgør på denne måde fixpunkter i den kronologiske sekvens, hvorimod *ledetyper* er typer, der kan isoleres mellem sådanne fixpunkter.

Der er ingen logisk brist i denne definitionsform – hver gang en periodedefinerende type bliver sat i produktion, begynder en ny periode, og den foregående slutter. Der er dog et praktisk problem tilstede, især hvis man vil gøre perioderne tilstrækkeligt korte. En periodedefinerende types brugstid vil i så fald ofte overlappe produktionstiden for den næste periodedefinerende type (3). Dette problem må erkendes, og man må derfor søge at finde periodedefinerende typer, der overlapper hinanden så lidt som muligt. Dette kan naturligvis siges at være en utilfredsstillende løsning, men findes der en bedre?

Da O. Montelius i 1885 opstillede sin bronzalder-kronologi, blev perioderne fastlagt ved deres indhold af typer f.eks. en bestemt sværdtype, øksestype, bælteknep o.s.v. Denne arbejdsmetode har været anvendt af mange arkæologer siden hen. For yngre jernalders vedkommende kan bl.a. nævnes M. Ørsnes' arbejde fra 1966: *Form og stil i Sydskandinaviens yngre germansk jernalder* (1966, 13 ff og 180 ff). Som påpeget af M. P. Malmer (1963, 36) kan produktionen af de forskellige typer umuligt være startet samtidig og brugen ikke ophørt samtidig. O. Montelius' perioder er derfor ikke afgrænsede og således ikke klart definerede.

O. Montelius har inddelt den nordiske jernalder i 8 perioder ved hjælp af regelmæssigt fordelte årstal (Montelius 1896-1900). Herved opnås eksakt afgrænsede perioder. Der er dog ulemper forbundet med en sådan periodeinddeling, idet den ikke tager hensyn til det arkæologiske materiale, det vil sige til, hvor det ville være praktisk at lægge periodegrænserne. Herved

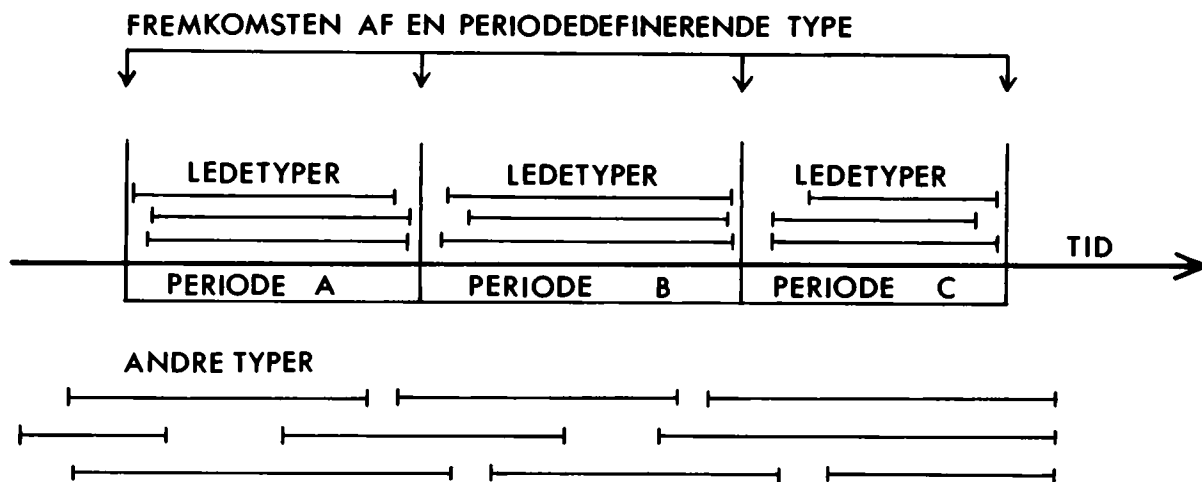
ender man let i løsninger af skinproblemer. Der tænkes her på løsninger, der har betydning for periodesystemet, men ikke for periodesystemets anvendelighed.

Der er således væsentlige svagheder forbundet med de to alternativer til M. P. Malmers periodedefinition.

Ad 2: De typer eller elementer, der definerer begyndelsen af en ny periode, må ikke være isolerede og kun optræde i ganske få sammenhænge, men skal derimod have kontakt til et bredt arkæologisk materiale. Hvis de periodedefinerende typer ikke kan knyttes til hovedmassen af fundene, betyder det, at størstedelen af fundstoffet ikke kan placeres. Dette punkt må siges at være selvindlysende, hvis periodesystemet skal kunne anvendes. Når punktet alligevel er taget med her, skyldes det, at man – især indenfor jernalderforskningen – har været tilbøjelig til at koncentrere arbejdet omkring en eksklusiv gruppe af oldsager uden at knytte denne til hovedmassen af fundene.

Ad 3: Årsagen til, at de periodedefinerende typer og elementer skal være udbredt over et større geografisk område, skal søges i, at man derved kan synkronisere

Fig. 1: Forholdet mellem periodedefinerende typer og ledetyper.

et periodeskift over større områder. Derfor synes oldsagsgrupper, der har et lokalt præg – f.eks. keramik – ikke at være så velegnede.

Arbejder man med større områder, må man imidlertid – som påpeget af D. L. Clarke (1968, 426 ff) – tage hensyn til dopplereffekten. Det vil sige til den forstyrrelse, der skyldes, at det tager tid for en ny type at udbrede sig geografisk. Dette indebærer, at fremkomsten af en ny type ikke behøver at forløbe synkront i områder med stor geografisk afstand. Dopplereffektens forstyrrende virkning formindskes nok bedst ved, at man – for større områders vedkommende – analyserer periodeovergange på grundlag af rigt udstyrede gravfund. Disse grave afspejler formodentlig den daværende overklasse, hvor man må forvente, at nye impulser har spredt sig hurtigt.

Konklusionen af dette punkt må således være, at analyser af periodeovergange bør tage udgangspunkt i en fundgruppe udbredt over hele landet. På et lavere – men ikke mindre vigtigt – plan kan man herefter vurdere og analysere det landsdækkende periodesystem lokalt.

Ad 4: Ved at undlade at definere perioder ved hjælp af importsager opnår man to fordele:

a) Man opnår, at usikkerheden omkring importsagers lange eller korte omløbstid ikke får direkte indflydelse på den grundlæggende kronologi.

b) Man får en hjemlig og en udenlandsk kronologi, der er opbygget uafhængigt af hinanden, hvilket gør en senere parallellisering ved hjælp af importfund mere sikker.

Ad 5: For jernalderens vedkommende, hvor ændringer i de øvrige europæiske områder kan have afgørende indflydelse på forholdene herhjemme, er det vigtigt at kunne synkronisere det danske kronologisystem med de udenlandske. Derfor må de periodedefinerende

typer have kontakt med importfundene, hvilket netop nås ved, som foreslået under punkt 3, at lade de kronologiske analyser tage udgangspunkt i de rigt udstyrede grave. Herved opnår man samtidig det bedste grundlag for de absolutte dateringer.

Ad 6: Stilarter har været anvendt og defineret på forskellig måde. Synspunkterne om, hvordan stile bør defineres og opfattes, strækker sig fra E. Lexow (1942, 18 ff), der mener, at en stil er en udtryksform gældende et bredt materiale, over G. Arwidsson (1942, 18 ff), der indbygger kompositionen i sine definitioner, til M. P. Malmer (1963, 242), der mener, at det er nok at definere en stil ud fra få træk. Slår man op i Nordisk Konversationsleksikon, ser man, at stilart her er defineret som en periodes udtryksform. Anvendes denne definition for en stil, vil det være forbundet med en ringslutning også at lade stilen definere perioden!

Alene variationen i opfattelsen af, hvad en stil er, gør det vanskeligt at anvende stile som definerende for en periode. Det ligger imidlertid uden for artiklens rammer at gå ind i denne diskussion, og jeg vil derfor begrænse mig til at begrunde mit synspunkt, at stilarter ikke er velegnede som periodedefinerende træk.

Stilarter fremtræder ikke standardiserede, men som produkter fra et skabende kunstnermiljø og efterligninger heraf. Dette fremgår tydeligt af Osebergfundet, der fremviser en bred variation af samtidigt nedlagte stilarter (Brøgger et al. 1920). Desuden antyder det rige træskærerarbejde, der er til stede i Osebergfundet, at de kendte metalarbejders udsmykning kun er krusninger af tidens ornamentik. – Fund af bronzestøberværksteder fra Ribe (Madsen 1976) og Helgö (Holmqvist 1972) tyder ganske vist på masseproduktion af kunsthåndværk. Imidlertid har den samme støbeform kun været anvendt én gang (4). og det har derfor været muligt at tage hensyn til kundernes individuelle ønsker

i sammensætningen af ornamentikkens elementer.

Selv i forbindelse med standardprodukter vil stile være uegnede til at definere perioder, da stilens udformning også her vil være underlagt genstandens form og materialets art. Desuden vil variationen i opfattelsen af, hvorledes en stil bør defineres, stadig gøre det til et vanskeligt begreb at arbejde med. – Det må således konkluderes, at stile er uegnede til at definere en periodeovergang.

Ad 7: Det er vigtigt at kunne belyse en periodeovergang ved hjælp af en gravplads eller boplads, hvor der er kontinuitet omkring denne periodeovergang. Her ved får man mulighed for at klarlægge det kronologiske forløb omkring periodeovergangen indenfor et lokalt område. Som fremhævet under punkt 3 må sådanne lokale kronologiske undersøgelser foretages i forhold til det landsdækkende periodesystem.

Man må ligeledes understrege vigtigheden af, at periodedefinerende typer findes indenfor samme fundgruppe, da det let ville kunne spille forstyrrende ind, hvis én periode defineres ved hjælp af gravfund og den følgende ved hjælp af bopladsfund.

Ad 8: Det er rimeligt, at periodesystemet så vidt muligt indretter sig efter det arkæologiske materiale. Derfor bør periodeovergange lægges, hvor det er praktisk, f.eks. hvor der er tale om et brud i materialet, og ikke indrette sig efter historiske fixpunkter.

De forhistoriske samfund har befundet sig i en stadig udviklingsproces (se f.eks. Friedman 1975, 186 ff). Denne proces har arkæologerne delt op i perioder for på denne måde at skabe praktiske enheder at arbejde med. Disse enheder må bestemt ikke betragtes som stadier i en kulturhistorisk udvikling, hvor periodeovergange således betegner overgange mellem disse stadier, men blot som en praktisk kronologisk indde-

ling. Dette er vigtigt at slå fast, før vi i næste afsnit skal vurdere overgangen fra romersk til germansk jernalder, idet det viser, at periodeovergangen ikke er afgørende i et større kulturhistorisk perspektiv. Periodeovergange er vigtige for kronologisystemer, og diskussionen omkring dem hører hjemme i kronologisk og kronologisk-metodiske undersøgelser. Dette er naturligvis en stærk forenklet fremstilling af forholdet mellem kronologi og kulturhistorie, idet resultater fra kronologiske undersøgelser har afgørende betydning for de kulturhistoriske tolkninger. Det er imidlertid vigtigt at få understreget, at der ikke kan sættes lighedstegn mellem kronologiske og kulturhistoriske undersøgelser.

Hvilken plads bør kronologiske studier da indtage i arkæologien?

Et fast periodesystem, hvor der er lagt vægt på anvendeligheden er uundværligt, men yderligere kronologiske undersøgelser bør finde sted i stadig vekselvirkning med kulturhistoriske. Lad os se på et eksempel: For jernalderbebyggelsens vedkommende udgør yngre germansk jernalder en periode, hvor vores viden på grund af manglende fund er generende ringe. Hvis dette problem skal løses, er det nødvendigt at udskille og klasificere periodens keramik, til hjælp for rekognoceringerne. Vi har her et klart eksempel på en vigtig vekselvirkning mellem et kronologisk arbejde og en undersøgelse med et kulturhistorisk sigte (5).

3. En analyse af overgangen fra romersk til germansk jernalder

Efter at have ridset de generelle retningslinier for periodeinddelinger og dermed også periodeovergange op, er tiden inde til at vende tilbage til artiklens

udgangspunkt: Overgangen fra romersk til germansk jernalder.

Da U. Lund Hansen i sit arbejde fra 1969 klart har dokumenteret, at der er fejl forbundet med H. Norling-Christensens kronologi (6) – fejl der er opstået på grund af hans ukritiske brug af kryds- og importfund – er det hendes definition af overgangen fra romersk til germansk jernalder, der i det følgende vil blive analyseret. Som det fremgik af den generelle diskussion vedrørende kronologisystemer ovenfor, *må udgangspunktet for analysen være anvendelighedsprincippet.*

U. Lund Hansen lader Sösdalastilen markere overgangen til ældre germansk jernalder (1969, 96 og note 30). Hun kan opregne tre danske sølvblikfibler med Sösdalaornamentik, som den er defineret af hende. Den ene fibel stammer fra Mejlbygraven og de to andre er fundet sammen i Kvarmløsegraven (1969, 87f). I Danmark er Sösdalastilen derudover repræsenteret i nogle af de store mosefund i forbindelse med skedebeslag (Engelhardt 1865 Pl. VIII, 34 & 37; 1867 pl. I, 7). Der er således kun ganske få genstande med Sösdalaornamentik i det danske område, og stilen har ikke kontakt til et bredt arkæologisk materiale. Sösdalastilens fremkomst er derfor uegnet til at definere ældre germansk jernalders begyndelse. Dertil kommer de argumenter der ovenfor under punkt 6 blev rettet mod at anvende stilarter til at definere periodeovergange.

U. Lund Hansen nøjes da heller ikke med at bruge Sösdalastilen til at definere begyndelsen af ældre germansk jernalder, men lader også de tidlige korsformede fibler markere overgangen (1969, 96). Denne fibeltype er da også mere velegnet til formålet end Sösdalastilen, først og fremmest fordi den forekommer oftere og derved kan knyttes til det øvrige materiale (7). Dernæst fordi den tilhører samme typologiske

serie som Nydamfiblen (46) (se f.eks. Shetelig 1906, 17 ff; Genrich 1954, 5; Åberg 1956, 163), der er blevet anvendt til at definere den foregående periode (se f.eks. Albrechtsen 1968, 304). Både Nydamfiblen og den korsformede fibel er almindeligt forekommende typer, men de er kun i ét tilfælde fundet sammen i Skandinavien (8). Der synes således ikke at være tale om et nævneværdigt tidsmæssigt overlap mellem Nydamfiblen og den korsformede fibel.

Konklusionen må blive, at Sösdalastilen synes at være direkte uegnet til at definere periodeovergangen. Der må derfor peges på den korsformede fibel i stedet for.

Herved har vi selvfølgelig ikke løst de kronologiske problemer omkring overgangen fra romersk til germansk jernalder. Tilbage står stadig et stort arbejde med at gøre periodesystemet anvendeligt – det vil sige at placere det brede arkæologiske materiale i forhold til de kronologiske rammer. Med det brede arkæologiske materiale tænkes især på keramikken, der er den største fundgruppe gennem hele jernalderen, og derfor også af stor vigtighed. Mange anlæg kan kun dateres ad keramisk vej, simpelthen fordi de kun indeholder keramik. Ligeledes må keramikken anses for at være et vigtigt bindeled mellem de mange oldsagsgrupper der ikke forekommer sammen, men findes sammen med keramik. Keramik har ofte et lokalt præg. Dette er en ulempe i kronologiske undersøgelser, idet det vanskeliggør sammenligninger over større områder, men det er sandelig vigtigt i kulturhistoriske sammenhænge, hvor påvisning af lokalgrupper er afgørende.

Nu forholder det sig således, at fundene fra ældre germanertid svigter os noget, da keramik sjældent findes i kombination med daterende metaloldsager. Perioden præges af enkelte markante fundgrupper som f.eks. guldfundene (se f.eks. Brøndsted 1960, 290 ff;

Albrechtsen 1960), den sidste fase af de store mosefund (9) og erstatningsofrene (10). Vores kendskab til perioden er således unuanceret, f.eks. kan kun ganske få gravfund dateres til ældre germanertid. Det er imidlertid sandsynligt, at brugen af nogle af de kendte gravpladser fra yngre romersk jernalder fortsætter ind i ældre germanertid, men at disse sene grave ikke kan dateres, fordi de ikke indeholder metaloldager, og ældre germanertids keramikken endnu ikke er udskilt (11).

Indenfor de senere år er vores viden om periodens bopladser forøget væsentligt (12), og det er måske ved hjælp af denne fundgruppe, ældre germanertids keramikken skal udskilles. På Dankirkebopladsen er der således udgravet stratigrafisk adskilte lag fra romersk og germansk jernalder (Thorvildsen 1972, 51). Disse lag er rige på metaloldsager, glas og keramik.

Forfatteren har haft lejlighed til at se på en del af Dankirkematerialet fra dels yngre romersk og dels ældre germansk jernalder (13). Lagene, der er fibelda-

terede, giver vigtige oplysninger om keramikudviklingen. En foreløbig gennemgang viser, at der kan udskilles en del karakteristika, der er specielle for keramikken fra ældre germansk jernalder. Denne keramik er dateret ved hjælp af korsformede fibler som fig. 2. Af karakteristika for keramikken fra ældre germanertid kan nævnes 4:

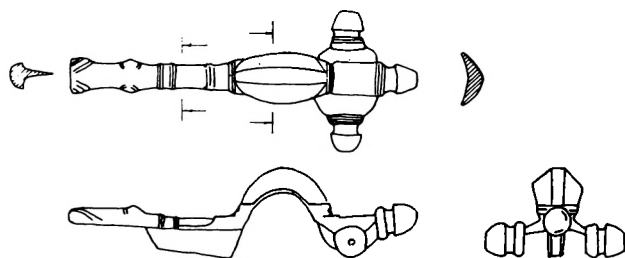

Fig. 2: Korsformet fibel. Mål 1:2.

1) Lerkar med vandret gennemborede lerknopper (fig. 3). Disse knopper kan enten være ovale som på fig. 3 eller bestå af aflange lister. Fælles for dem er en lille gennemboring – oftest kun som et græsstrå.

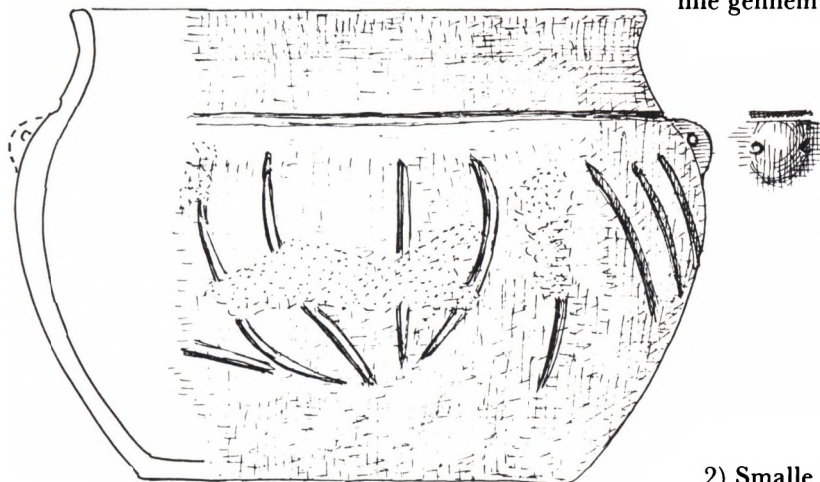

Fig. 3: Lerkar med lerknop med vandret gennemboring. Mål 1:2.

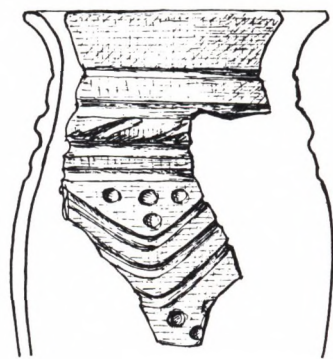

Fig. 4: Smalt treleddet bæg. Mål 1:2.

2) Smalle treleddede bægre som fig. 4. (se endvidere Thorvildsen 1972 fig. 14b og c).

3) Lerkar der over bugknækket har endnu et markant knæk (fig. 5 og 6). Dette »øvre bugknæk« findes næsten lodret over det virkelige bugknæk.

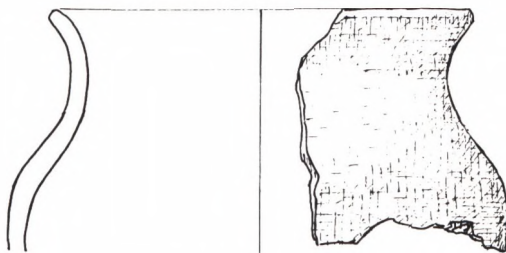

Fig. 5: Lerkar med »øvre bugknæk«. Mål 1:2.

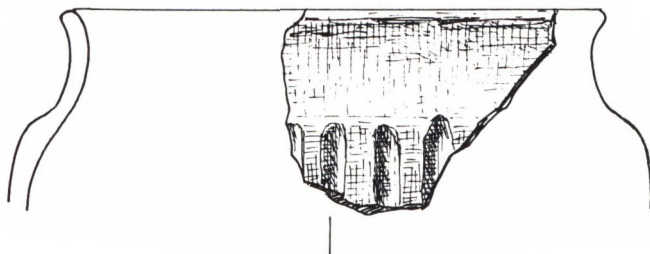

Fig. 6: Lerkar med »øvre bugknæk«. Mål 1:2.

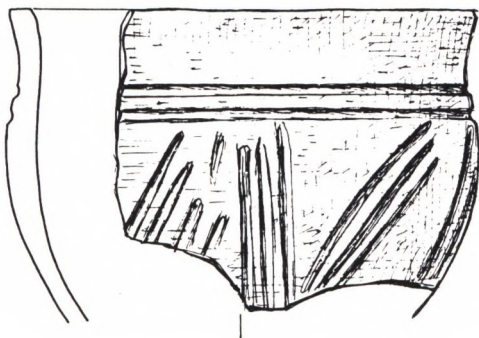

Fig. 7: Åben skål. Mål 1:2.

4) Åbne skåle som fig. 7.

Der kan således udskilles nogle lerkartyper, der kan knyttes til ældre germansk jernalder og som ikke findes i yngre romersk jernalder. En stor del af keramikken fra ældre germanertids lagene er imidlertid ikke forskellig fra keramikken i yngre romersk jernalder, da der er kontinuitet i keramikken omkring overgangen. Det drejer sig bl.a. om keramik som lerkarrene på fig. 8 og 9.

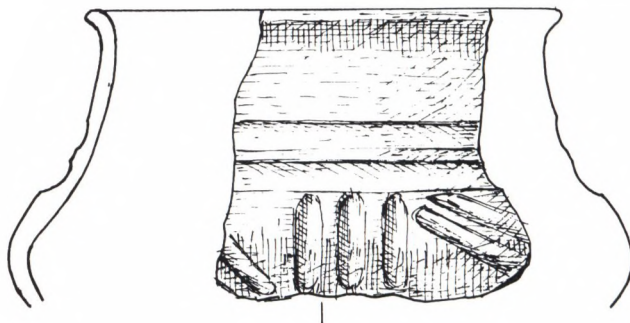

Fig. 8: Lerkar der viser stor lighed med kar fra yngre romersk jernalder. Mål 1:2.

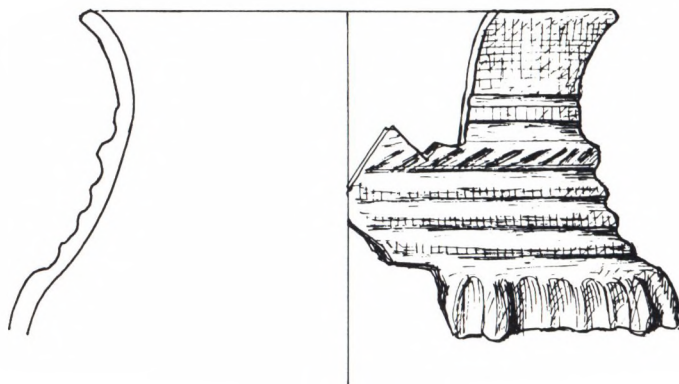

Fig. 9: Lerkar der viser stor lighed med kar fra yngre romersk jernalder. Mål 1:2.

På Lindholm Høje-gravpladsen er keramik ligeledes fundet i kombination med korsformede fibler. Det er vigtigt, at det netop drejer sig om et lerkar med vandret gennemboret lerknop og et lerkar med »øvre bugknæk« (14). På Møllegårdsmarken er et lerkar med »øvre knæk« fundet sammen med et smalt treleddet bæger (15). Ligeledes kan det nævnes, at der i hus I i Oksbøl er fundet flere åbne skåle som fig. 6, samt et lerkar med »øvre bugknæk«. Huset er fibeldateret til ældre germansk jernalder (Hatt 1958). Endvidere må man fremhæve et fund fra Varho, Ribe amt (Norling-Christensen 1956 nr. 83). I en grube er her fundet en del keramik hvoriblandt et lerkar med »øvre bugknæk« og tre lerkar med vandret gennemborede lerknopper (Norling-Christensen 1956 henholdsvis fig. 43:4 og fig. 43: 8-10).

De kronologiske iagttagelser, der er gjort på keramikken fra Dankirke, understøttes herved af en række andre fund. Det ser derfor ud til, at en keramisk horisont – samtidig med den korsformede fibel – kan udskilles. Herved er vi kommet et langt stykke i arbejdet på at gøre kronologisystemet anvendeligt – også for ældre germanertids vedkommende.

Spørgsmålet rejser sig nu, om man, ved at anvende den korsformede fibels opdukken som definition på ældre germansk jernalders start, kan opfylde de 8 kriterier, som tidligere blev fremlagt.

Ad 1: Da den korsformede fibel tilhører den samme typologiske serie som Nydamfiblen, der definerer den foregående priode, må den siges at være velegnet til at definere periodeovergangen. Det må endvidere betragtes som en fordel at de to fibeltyper ikke synes at overlappe hinanden i tid.

Ad 2: Som det fremgik ovenfor, synes det at være

muligt at knytte et bredt arkæologisk fundstof til den korsformede fibel.

Ad 3: De tidlige korsformede fibler synes at være ens over store områder af Sydsandinavien. Senere udvikler de sig lokalt forskelligt (se Shetelig 1906; Magnus 1975, 123 ff).

Ad 4 og 5: Den korsformede fibel er en hjemlig fibeltype. Da den imidlertid er fundet sammen med Sösdalastilen, vil det være muligt at parallellisere den med mellemeuropæiske kronologisystemer.

Ad 6: I det fremlagte forslag anvendes ikke en stilart til at definere overgangen til ældre germanertid.

Ad 7: Der synes at være kontinuitet omkring periode-overgangen både i Dankirke og på Møllegårdsmarken.

Ad 8: Samtidig med at den korsformede fibel efterfølger Nydamfiblen afløser sølvblikfibler med Sösdalastil sølvblikfibler med enkel stempelornamentik. Endvidere kan der ses nogle ændringer i keramikken. Derudover præges periodeovergangen af kontinuitet.

Det fremgår således, at det ud fra anvendelighedsprincippet er rimeligt at placere en periodegrænse ved den korsformede fibels fremkomst, men der er bestemt ikke tale om noget brud i materialet. Dette er derimod tilfældet ved den foregående periodeovergang, der markeres af Nydamfiblen. Her kan påvises et brud både i fibel- og keramikudviklingen (Jensen 1976a, 160 ff). Nogle tyske forskere lader da også folkevandringstiden starte med denne fibeltype (f.eks. Brandt 1960; Shach-Döriges 1970). Det ville imidlertid være misforstået iver at tro, at man ville løse væsentlige problemer ved at ændre på periodebetegnelserne i det danske område.

Som tidligere nævnt har udgangspunktet for analysen af overgangen mellem romersk og germansk jernal-

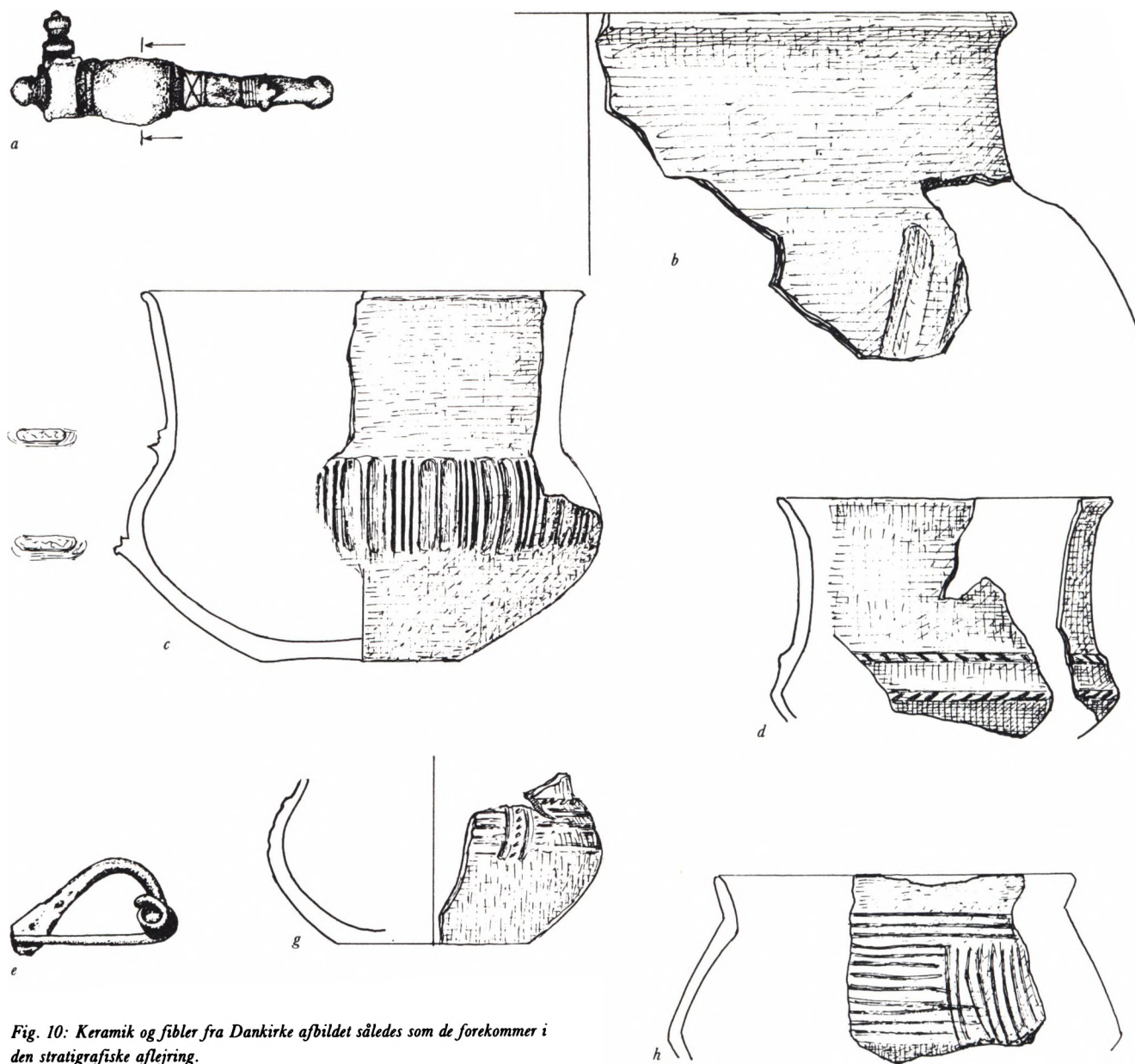

Fig. 10: Keramik og fibler fra Dankirke afbildet således som de forekommer i den stratigrafiske aflejring.

der i dette afsnit været anvendelighedsprincippet. Det vil sige, at analysen af materialet omkring periodeovergangen er foretaget ud fra en kronologisk-metodisk synsvinkel med det mål at gøre periodeinddelingen så praktisk som muligt. Der har således ikke været kulturhistoriske aspekter inde i billedet, hvilket vil blive forsøgt i det følgende.

4. Forholdet mellem periodeinddeling og kulturhistorie

Som afslutning på den generelle diskussion angående periodeovergange blev forholdet mellem periodeinddeling og kulturudvikling belyst. Konklusionen herpå blev, at periodeovergange ikke er vigtige i kulturhistoriske sammenhænge, og at diskussionen omkring dem hører hjemme i kronologiske og kronologisk-metodiske undersøgelser. Dette syn på periodeinddelinger vil blive uddybet i det følgende.

Et hvert samfund – både nutidens og fortidens – er og var under stadig udvikling. I nogle faser forløber udviklingen langsomt, og i andre sker der voldsomme og pludselige forandringer. Der er dog tale om en stadig udviklingsproces (se f.eks. eksemplet hos Friedman 1975, 186 ff). Det vil sige, at periodeovergange må betragtes som kronologiske fixpunkter i et samfunds udvikling. Nu kunne man mene, at periodeovergange, der falder sammen med pludselige forandringer, i sig selv er vigtige kulturhistorisk set. Herimod vil jeg fremsætte følgende: Hvis sådanne periodeovergange skulle have særlig interesse i kulturhistorisk henseende, måtte det kræve, at forklaringen på den pludselige ændring gives her, da det er videnskabernes – også samfundsvidenskabernes – mål at forklare og ikke at beskrive. Nu forholder det sig imidlertid således, at forudsætningerne for en pludselig kulturforandring må opbygges før denne sker, og at en stor del af

forklaringen derfor ligger gemt her. Lad os se på et velkendt eksempel.

Nazisternes magtovertagelse efter rigdagsbranden i marts 1933 var en skelsættende begivenhed, der skabte store forandringer. Der kan imidlertid ikke herske tvivl om, at forklaringen på denne begivenhed ligger gemt i tiden forud herfor, f.eks. Tysklands nederlag under 1. verdenskrig, depressionen o.s.v. Det samme har givetvis været tilfældet med pludselige kulturforandringer i forhistorisk tid, hvor forandringen registreres som en begivenhed, mens forklaringen ligger i dens forudsætninger og eventuelle stimuli. Et periodeskift, der falder sammen med pludselige forandringer, beskriver, men forklarer ikke disse begivenheder. Periodeinddelinger er og bliver derfor udelukkende et hjælpemiddel i kulturhistoriske undersøgelser.

Som afslutning vender vi igen tilbage til overgangen fra romersk til germansk jernalder. For tiden omkring periodeovergangen og frem gennem yngre jernalder har forskningen i nogen grad koncentreret sig om en eksklusiv gruppe af oldsager – kunsthåndværket.

Denne oldsagsgruppe har oftest været inddraget i rene stilhistoriske og kronologiske undersøgelser. I de tilfælde, hvor man har forklaret kunsthåndværkets tilstedeværelse eller ændringer i dets tilstedeværelse, har det været med udgangspunkt i ydre faktorer. Således skriver N. Åberg (1918-24, 1): »Tre- och fyrahundratalet bilda en betydelsefull epok i den germanska konstens utveckling. Under denna tid brytes det romerska rikets politiska maktställning och därmed börjar också den germanska världens frigörelse från sitt beroende av romersk kultur. Inom konsten får denna frigörelse karaktären av en alltmer tilltagande »barbarisering«». Om Nydamstilens pludselige opdukken skriver U. Lund Hansen (1969, 93): »Den ret

pludselige udbredelse af stilen over store områder synes at vise, at der er tale om en engangsforeteelse, der bevirker denne ornamentiks udbredelse ved begyndelsen af 5. årh. e. Kr. Anledningen til en sådan udbredelse af romerske eller germanske håndværkere oplært på romersk område kan begrundes i uroen i Gallien i første årti af 5. årh. e. Kr.«

Det fremgår heraf, at både U. Lund Hansen og N. Åberg anser ydre faktorer for afgørende, når de skal forklare ændringer i kunsthåndværket. De forklarer imidlertid ikke hermed, hvorfor det skandinaviske kunsthåndværk blomstrer op ved overgangen fra romersk til germansk jernalder, men derimod dets stilhistoriske baggrund.

Baggrunden for kunstneriske udfoldelser er tilstede i et hvert samfund, men et eksklusivt kunsthåndværk opstår først, når de samfundsmæssige/økonomiske betingelser også er til stede. Det vil derfor være for enkelt at forklare Sösdalastilens fremkomst ved blot at pege på dens stilhistoriske forudsætninger, som man hidtil har gjort. Man må i lige så høj grad forklare den ud fra dens samfundsmæssige/økonomiske baggrund. Gør man dette, giver man samtidig Sösdalastilen en ny betydning, nemlig som indikator for et samfund, der kan danne baggrund for et eksklusivt kunsthåndværk.

Kan der da påvises en samfundsmæssig/økonomisk baggrund for den opblomstring af kunsthåndværket, der sker i Danmark ved overgangen til germansk jernalder? Til besvarelsen af dette spørgsmål er Vorbasse-bopladsen, der er under udgravning, vigtig, da den giver et billede af landsbyen i den behandlede periode (Hvass 1976). Man har her en landsby, der består af store gårdsanlæg, der hver er markeret af et omgivende hegn. Disse produktionsenheder er større end dem vi kender fra førromersk og ældre romersk jernalder (16). Endvidere synes alle huse at være

knyttet til bestemte gårde – også huse uden stald. Dette er forskelligt fra tidligere jernalderlandsbyer, hvor der spredt mellem gårdene findes beboelse, hvortil der ikke synes at være knyttet noget produktionsmiddel. Det må derfor være en nærliggende forklaring, at den løse arbejdskraft, der synes at kunne påvises på nogle af bopladserne fra førromersk og ældre romersk jernalder, ikke findes i Vorbasse-landsbyen, men her er knyttet til de enkelte gårde. Er dette tilfældet, forstår man bedre baggrunden for gårdenes anseelige størrelse.

Hvis Vorbasse-landsbyen er et typisk eksempel på tidens landsbyer, har vi således i ældre germansk jernalder et bredt økonomisk grundlag bestående af disse store gårdsanlæg. Herved adskiller perioden sig fra ældre romertid, hvor bopladserne ikke består af sådanne store gårde. Baggrunden for opblomstringen af kunsthåndværket i tiden omkring overgangen fra romersk til germansk jernalder kan måske netop forklares ved den økonomiske struktur, som vi ser afspejlet i Vorbasse, hvor hver af de store gårdsanlæg må kunne skabe overskud til at erhverve sig kunsthåndværk.

Nu forholder det sig imidlertid så uheldigt, at vi ikke kan sammenligne med bebyggelsen fra yngre romersk jernalder, da vores kendskab til den er for ringe. Vi ved derfor ikke, om landsbyer med en struktur, som den vi kender fra Vorbasse, også findes før slutningen af yngre romertid. Ligeledes ved vi ikke, om den rigdom, der afspejles i de rige grave fra yngre romertid – især de sjællandske – skyldes et bredt økonomisk grundlag, eller om den i høj grad er baseret på transithandel (som foreslået af Hedeager 1978).

Det er således usikkert om den økonomiske basis for det hjemlige kunsthåndværks opblomstring først er tilstede ved starten på ældre germansk jernalder. De

ændringer i bosættelsen, som ses i Vorbasse, kan muligvis have været tilstede allerede i yngre romertid. Med det forbehold der må tages på grund af den manglende bebyggelse i yngre romertid, synes det dog at være rimeligt at sætte det hjemlige kunsthåndværk i forbindelse med de store gårdsenheder i Vorbasse og den økonomisk stærke del af befolkningen, som de formodentlig repræsenterer.

Södalsastilen, der tidligere kun har været anvendt i kronologisk og stilhistorisk øjemed, kan således også bidrage til at belyse andre aspekter af jernaldersamfundet. Selv om stilen i denne artikel er fundet uegnet til at definere overgangen fra romersk til germansk jernalder, er dens betydning i anden sammenhæng ikke formindsket.

3. Som påpeget af Gräslund 1974, 69 ff & 1976, 111f.
4. Mundtlig meddelelse ved H. Brinch Madsen.
5. Hvor vigtig denne vekselvirkning er for problemerne omkring yngre germansk jernalders udskillelse ses hos Jeppesen og Christensen (1976, 116).
6. F.eks. at der omkring Nydamfiblen og den korsformede fibel knytter sig hver sit smykkeinventar (Hansen 1969, 96).
7. Der kendes mere end 100 korsformede fibler fra Danmark. Der rettes en tak til museumskonsulent O. Voss, der venligst har stillet sit private kartotek over danske korsformede fibler til min rådighed.
8. I Sønderholmgraven (Madsen 1975).
9. F.eks. Illerup plads I (Ilkær og Lønstrup 1975, 99) og Kragehul (Engelhardt 1867).
10. F.eks. Nydam II (Kjær 1902) og Porskær mose (Engelhardt 1881, 128 ff).
11. Som påpeget af Albrechtsen 1975, 111 og 117 samt for Møllegårdsmarkens vedkommende sandsynliggjort af Jensen 1976 (a), 167ff.
12. Som vigtige bopladser kan nævnes Drengsted (Arkæologisk ABC s. 52), Dankirke (Thorvildsen 1972) og Vorbasse (Hvass 1976). Se endvidere Thomsen 1965.
13. Der rettes en tak til museumsinspektør E. Thorvildsen, der venligst har stillet materialet til min rådighed samt vist stor hjælpsomhed under mit arbejde med fundet på Nationalmuseet.
14. Henholdsvis grav 1711 og 2210. (Ramskou 1976, 65 & 103).
15. Grav 1896 (Albrechtsen 1971 Ta. 192g og 313 c2)
16. Se f.eks. Jensen 1976 (b) med litteraturhenvísninger. Kun storgården fra Hodde synes at være på størrelse med gårdene fra Vorbasse (Hvass 1975).

Figur 2-10 er tegnet af H. Ørsnes.

Noter

1. Norling-Christensen 1949 og 1956. Angående Lærkenfeldgraven se 1949,7 & PL.III.
2. Norling-Christensen 1956, 46, hvor bl.a. Lærkenfeldgraven dateres til sidste halvdel af 4. årh. ved sit indhold af et senromersk glasdrikkehorn.

Litteratur

- Albrechtsen, E.: Fynske Guldfund. Fynske Studier III. Odense 1960.
 Samme: Fynske Jernaldergrave III. Odense 1968.
 Samme: Fynske Jernaldergrave IV. Odense 1971.
 Samme: Fyn i Oldtiden. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol 20. Odense 1974.
 Arkæologisk ABC: Politikens forlag, København 1972.
 Arwidsson G.: Vendelstile, Email und Glas im 7.-8. Jahrhundert. Uppsala 1942.
 Brandt, J.: Das Urnengräberfeld von Preetz in Holstein. Offa

- Bücher, Neumünster 1960.
- Brøgger, A. W. m. fl.: Osebergfundet, Bind III. Oslo 1920.
- Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid, bind III. København 1960.
- Clarke, D. L.: Analytical Archaeology. London 1968.
- Engelhardt, C.: Nydam Mosefund. København 1865.
- Samme: Kragehul Mosefund. København 1867.
- Samme: Jernalderens Gravskikke i Jylland. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1881.
- Forssander, J. E.: Provinzialrömisches und Germanisches. Meddelelserne från Lunds Universitets historiske museum, Lund 1937.
- Friedman, J.: Tribes, States, and Transformations. Hos M. Bloch (ed.), Marxist Analyses and Social Anthropology. Reprinted from ASA studies, MALABY Press 1975.
- Genrich, A.: Formenkreise und Stammesgruppen in Schleswig-Holstein. Offa Bücher, Neumünster 1954.
- Gräslund, B.: Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkæologi. Tor 1974.
- Samme: Reply to Comments on Relative Chronology. Norwegian Archaeological Review vol 9 nr. 2, 1976.
- Hansen, U. Lund: Kvarmløsefundet – En analyse af Sösdalastilen og dens forudsætninger. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, København 1969.
- Hatt, G.: A Dwelling Site of Early Migration Period at Oxbøl, Southwest Jutland. Acta Archaeologica 1958.
- Hedeager, L.: Bebyggelse, social struktur og politisk organisation i Østdanmarks ældre og yngre romertid. Gennemlæst i manuskript, udkommer i Præhistorische Zeitschrift 58, 1978.
- Holmquist, W.: Excavations at Helgö IV. Stockholm 1972.
- Hvass, S.: Das Eisenzeitliche Dorf bei Hodde, Westjütland. Acta Archaeologica 1975.
- Samme: Udgravningerne i Vorbasse. Mark og Montre 1976.
- Ilkjær, J. & J. Lønstrup: Nye Udgravninger i Illerup Ådal. KUML 1975.
- Jensen, S.: Fynsk keramik i gravfund fra sen romersk jernalder. KUML 1976. (a).
- Samme: Byhøjene i Thy og aspekter af samfundsudviklingen i ældre jernalder. MIV nr. 6, Viborg 1976. (b).
- Jeppesen, T. Grøngaard & E. Porsmose Christensen: Landsbyens opståen og udvikling indtil de store matriklers tid. Udkast til et projekt. Hos H. Thrane (ed.), Bebyggelsesarkæologi. Beretning fra et symposium d. 7.-8. nov. 1975, afholdt på Odense Universitet. Skrifter fra Institut for historie og samfundsvidenskab, Nr. 17. Odense 1976.
- Keyser, R.: En Beskrivelse over tvende Fund på Ringerige i Norge af Oldsager fra Hedenskabets sidste Periode. Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1836-1837.
- Kjær, H.: Et nyt Fund fra Nydam Mose. Nordiske Fortidsminder I, 4 København 1902.
- Madsen, H. Brinch: En nordjysk kvindegrov fra omkring 400 e. Kr. hikuin 2, 1975.
- Samme: Specialist i spænder. Skalk nr. 4 1976.
- Magnus, B.: Krosshaugfundet. Et forsøg på kronologisk og stilhistorisk plassering i 5. årh. Stavanger Museums Skrifter 9. Stavanger 1975.
- Malmer, M. P.: Metodproblem inom järnålderns konsthistoria. Lund 1963.
- Montelius, O.: Om tidsbestämning inom bronsåldern. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 30. Stockholm 1885.
- Samme: Den nordiske jernalderens kronologi. Svenska Fornminnesföreningens tidsskrift 1896-1900.
- Norling-Christensen, H.: Germansk Jernalders begyndelse i Norden. Viking 13. 1949.
- Samme: Haraldstedgravpladsen og Ældre Germansk jernalder i Danmark. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1956.
- Ramskou, T.: Lindholm Høje Gravpladsen. N. F. serie B bind 2. København 1976.
- Schach-Dörge, H.: Die Bodenfunde des 3. bis 6. Jahrhunderts nach Chr. zwischen Elbe und Oder. Offa Bücher, Neumünster 1970.
- Schetelig, H.: The cruciform brooches of Norway. Bergens Museums Årbog 1906.
- Thomsen, N.: Nye Landsbyer. Mark og Montre 1965.
- Thorvildsen, E.: Dankirke. Nationalmuseets Arbejdsmark 1972.
- Voss, O.: The Høstentorp Silver Hoard and its Period. A Study of a Danish Find of Scrap Silver from about 500 A. D. Acta Archaeologica 1954.
- Samme: Folkevandringetidens stilproblemer og Høstentorpfundet. Stavanger Museums Årbok 1955.
- Ørsnes, M.: Form og stil i sydkandinaviens yngre germanske jernalder. Nationalmuseets skrifter, Arkæologisk-historisk række XI. København 1966.
- Åberg, N.: Den germanske stjärnamentiken under 3- och 400-talet e. Kr. Antikvarisk tidsskrift för Sverige 1918-1924.
- Samme: Den historiske relation mellem Senromersk tid och nordisk Folkevandringstid. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Stockholm 1956.